

Emilia Kubicka

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
ekubicka@umk.pl

POLSKIE QUASI-NARZĘDNIKI W PRZEKŁADZIE W ŚWIETLE UNIWERSALIÓW PRZEKŁADOWYCH

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/RP2020.011>

Zarys treści: Celem analiz jest weryfikacja hipotezy mówiącej o istnieniu różnic między tekstami oryginalnymi a tłumaczonymi w tym samym języku. Na podstawie bidirekcyjnego korpusu równoległego charakteryzowane są typy niemieckich odpowiedników przekładowych polskiej konstrukcji quasi-narzędnikowej (typu *doñośnym głosem*, *spokojnym tonem*). Porównanie decyzji podejmowanych przez tłumaczy przekładających z polskiego i na polski pozwoliło na wskazanie pewnych prawidłowości przekładu, mianowicie zaobserwowano, że stosują oni głównie rozwiązania standardowe. Analizy translatologiczne ukazały też preferencję konstrukcji quasi-narzędnikowej do pełnienia funkcji predykatu sekundarnego.

Słowa kluczowe: przekład, uniwersalia przekładowe, quasi-narzędnik

1. Uniwersalia przekładowe

Korpusy stanowią współcześnie cenne źródło badań nad uzusem językowym, jednak dość rzadko wykorzystuje się je w badaniach przekładoznawczych, co jest spowodowane między innymi brakiem odpowiednio dużych i zrównoważonych elektronicznych korpusów równoległych¹. Początkom translatorycznych analiz korpusowych, zapoczątkowanych przez Monę Baker (1993, 1995, 1996), przyświecał cel odkrycia tzw. uniwersaliów przekładowych, to jest „cech językowych, które są typowe dla tekstów tłumaczonych i które występują w nich niezależnie od pary języków biorących udział w procesie tłumaczenia” (Grabowski 2011: 97). Za najważniejsze uniwersalia uznaje się:

¹ Oprócz korpusów równoległych, grupujących teksty oryginalne wraz z ich tłumaczeniami, w badaniach translatorycznych wykorzystuje się korpusy porównawcze, zawierające teksty oryginalne zestawione na podstawie wspólnych kryteriów, oraz ich kombinacje, por. Grabowski 2015, Kaibao 2016.

- eksplicytację (*explicitation*), odzwierciedlającą tendencję tłumaczy do precyzowania znaczeń i podawania dodatkowych informacji; ma się ona przejawiać w powtórzeniach leksykalnych, używaniu hiperonimów, parafraz i peryfraz, zastępowaniu słownictwa nacechowanego chronologicznie lub stylistycznie neutralnym, dodawaniu spójników, wypełnianiu elips, zastępowaniu zdań złożonych pojedynczymi lub równoważnikami (por. Vanderauwera 1985);
- upraszczanie (*simplification*), wynikające z tendencji tłumaczy do nieoddawania skomplikowania języka źródłowego lub treści tekstu źródłowego na poziomie leksykalnym, składniowym i stylistycznym; za jego przejawy uznaje się między innymi unikanie powtórzeń, pomijanie redundancji informacyjnych, eliminowanie wieloznaczności, używanie słów częstszych zamiast mniej znanych, stosowanie nie-nacechowanych konstrukcji składniowych (por. Laviosa-Braithwaite 1998);
- normalizację/konserwatyzm (*normalization/conservatism*), polegającą na przystosowywaniu tłumaczonego tekstu do norm i wzorców typowych dla języka docelowego w celu ułatwienia recepcji odbiorcy docelowemu (por. Vanderauwera 1985, Laviosa-Braithwaite 1998);
- spłaszczenie (wzajemne podobieństwo tekstów tłumaczonych) (*leveling out*), objawiające się na przykład w mniejszej różnorodności leksykalnej przekładów (por. Baker 1996);
- według niektórych badaczy właściwością wszystkich tłumaczeń jest również interferencja (por. Laviosa-Braithwaite 1998, Mauranen 2004).

Jak pisze Łukasz Grabowski (2011: 99),

większość dotychczasowych badań korpusowych nad uniwersaliami tłumaczeniowymi to badania ilościowe, które koncentrują się na analizie statystyki opisowej lub frekwencji i dystrybucji wyrazów tekstowych (np. długość tekstu, długość zdań, długość wyrazów, gęstość leksykalna, pozycja wyrazów o wysokiej frekwencji w stosunku do wyrazów o niskiej frekwencji).

Wobec koncepcji uniwersaliów nie brak głosów krytycznych², neguje się ich uniwersalność, zauważa eurocentryczność badań (opisywanych jest kilka języków indoeuropejskich w zestawieniu z angielskim), abstrahowanie od hi-

² Z jej wad zdają sprawę m.in. Chestermann 2004, Bernardini, Zanettin 2004, Grabowski 2011, 2015, House 2016.

storycznych, społecznych, kulturowych, tekstowych i gatunkowych, wreszcie ludzkich uwarunkowań przekładu, a także niereprezentatywność korpusów. Ponadto opisywane jako uniwersalia zjawiska są nieprecyzyjnie zdefiniowane, a ich zakresy częściowo się pokrywają³.

Niezależnie od tych wad i niedoskonałości badania nad uniwersaliami ułatwiają formułowanie generalizacji na temat procesu przekładu oraz zrozumienie jego specyfiki. U podstaw tej koncepcji leży przekonanie, że język tłumaczeń jest swoisty, inny niż tekstów „oryginalnych”⁴, dlatego niektórzy badacze proponują, żeby traktować go jako osobny wariant języka ogólnego (por. np. McEnery, Xiao 2007, Sinner 2017, Lewicki 2017).

Wychodząc z założenia, że tłumaczenia (przy uwzględnieniu ich specyfiki) w badaniach nad językiem są tak samo wartościowe jak teksty pierwotnie powstałe w danym języku, proponuję przyjrzenie się przekładom na materiale bidyrekcyjnym, tzn. zarówno w kierunku oryginał w języku A → tłumaczenie w języku B, jak i tłumaczenie w języku A ← oryginał w języku B. Przedmiot analizy w niniejszym tekście stanowią polskie konstrukcje quasi-narzędnikowe (typu *cichym głosem* i *spokojnym tonem*) w przekładach na niemiecki i jako odpowiedniki wyrażen niemieckich. Podstawę materiałową tworzy zgromadzony na potrzeby większego projektu⁵ bidyrekcyjny korpus równoległy zawierający teksty polskie tłumaczone na niemiecki ($O_{pl} \rightarrow T_{dt}$) i z niemieckiego ($T_{pl} \leftarrow O_{dt}$)⁶. Podejście do analizowanych bitekstów (fragmentów oryginałów i odpowiadających im tłumaczeń) jest nienormatywne,

³ Ewa Data-Bukowska (2016: 19–20) wskazuje na przykład, że unikanie w tłumaczeniach powtórzeń może być traktowane jako rodzaj eksplicytacji, normalizacji lub dążenia tłumacza do usuwania dwuznaczności w tekście docelowym, a dzielenie wypowiedzi na krótsze odcinki można rozpatrywać jako upraszczanie, eksplicytację lub normalizację.

⁴ O tym, że język tłumaczeń postrzega się jako odmienny od standardowego, może świadczyć określanie go jako języka pośredniego – interlingwy (Toury 1979), „trzeciego kodu” (Frawley 1984/2000), języka hybrydowego (Trosborg 1997, Schäffner, Adab 2001) czy tłumaczeniowego – *translationese* (*translatese*, *translatorese*) (Nida 1959, Toury 1980, Gellerstam 1986, Venuti 1995, Tirkonnen-Condit 2002).

⁵ Mowa o przygotowywanej do druku monografii *Adverbialia w przekładzie. Polskie konstrukcje quasi-narzędnikowe w świetle ich niemieckich odpowiedników przekładowych*.

⁶ Ekscerpcja własna była konieczna, ponieważ Polsko-Niemiecki/Niemiecko-Polski Korpus Równoległy wciąż jeszcze powstaje (por. Meger, Woźniak, von Waldenfels 2016), a wielojęzyczny korpus ParaSol zawiera zbyt mało tekstów dla pary języków polski-niemiecki (por. Łaziński 2014). Zgromadzony materiał nie stanowi korpusu *sensu stricto* z punktu widzenia językoznawstwa korpusowego, ponieważ nie jest przeszukiwalny elektronicznie, poza tym jest zbyt mały, by mógł być reprezentatywny (por. Chlebda 2013: 9). Analizowane teksty pochodzą z lat 1949–2016 i w podkorpusie $O_{pl} \rightarrow T_{dt}$ reprezentują język 14 autorów i 14 tłumaczy, a w podkorpusie $T_{pl} \leftarrow O_{dt}$ 16 autorów i 23 tłumaczy.

tn. tłumaczenia nie zostały poddane wstępnej selekcji ze względu na ich „kanoniczność”, ponieważ uważam, że tłumaczenia kanoniczne nie istnieją (por. także Bralewski 2012).

2. Konstrukcja quasi-narzędnikowa

Konstrukcje typu *dochośnym głosem* w polskiej literaturze przedmiotu funkcjonują jako narzędniki tautologiczne (Łoś 1904, Sinielnikoff 1960), formalne narzędniki (Kempf 1978), grupy imienne z determinatorem koniecznym (Frankowska 1982) czy quasi-narzędniki⁷ (Bogusławski 2005). Rzeczownik w konstrukcji quasi-narzędnikowej (QN) jest tautologiczny w stosunku do nadrzędnego w wypowiedzeniu czasownika (por. *mówić dochośnym głosem*) i stanowi tylko podstawę formalną dla wprowadzenia wyrażenia określającego (najczęściej przymiotnika), które decyduje o znaczeniu całej frazy i jej adverbialnej interpretacji. Semantycznie quasi-narzędnikowe adverbialne służą do charakteryzowania: (1) inherentnych właściwości „narzędzi”, np. *starczym, ochrypłym, melodyjnym głosem*; (2) zmiennych (charakterystycznych dla danej akcji) właściwości „narzędzi”, np. *cichym, dochośnym, drżącym głosem*; (3) właściwości agensa (jego stanów i emocji), np. *obojętnym, stanowczym, spokojnym głosem*.

Badacze wskazują na możliwość zastąpienia narzędnika tautologicznego przysłówkiem, wyrażeniem przysłówkowym czy przymiotnikiem, np. *patrzył smutnymi oczami* ≈ *patrzył smutno* ≈ *patrzył ze smutkiem* ≈ *patrzył smutny* (Frankowska 1982: 74). Według Marii Frankowskiej grupa semantyczna nazywająca emocje lub stany agensa jest szczególnie uprzywilejowana jeśli chodzi o możliwość substytuowania jej przez inne frazy adverbialne, ponieważ wnosi dodatkową predykcję do wypowiedzenia – QN komentuje nie tylko akcję (predykcja prymarna), ale też właściwości agensa (predykcja sekundarna), np. *mówił wesołym głosem* ≈ ‘mówił’ + ‘był wesoły’ (por. Frankowska 1982: 107). Wskazuje się też na możliwość substytucji frazy czasownikowo-narzędnikowej przez czasownik, por. *powiedział rozkazującym tonem* – *rozkazał* (por. Heliasz-Nowosielska 2016: 69).

Gramatycznie rzecz ujmując, można się spodziewać, że konstrukcje quasi-narzędnikowe będą na niemiecki przekładane za pomocą frazy przyimkowej z *mit*, która jest uważana za semantyczny odpowiednik istniejącego jesz-

⁷ Ścisłe rzecz biorąc, quasi-narzędnikiem Bogusławski nazywa tylko segment o kształcie rzeczownika otwierający miejsce dla przymiotnika.

cze w staro-górno-niemieckim jako odrębny przypadek instrumentalu (por. Eroms 1976: 227). W gramatyce porównawczej mówi się o semantycznym instrumentalu, który w polszczyźnie jest wyrażany za pomocą przypadka, a w niemczyźnie za pomocą adwerbiale, najczęściej właśnie frazy z *mit*, ale też *durch*, *mittels*, *mithilfe* (por. Schröder 1981, Kubaszczyk 2007). Z obserwacji Hildegard Spraul (1990: 407-414), która analizowała niemieckie odpowiedniki przekładowe rosyjskiego instrumentalu o znaczeniu sposobowym lub narzędzia, wynika, że jego odpowiednikami mogą być wyrażenia przyimkowe (z *mit*, *in*, *auf*), przysłówki i imiesłowy przysłówkowe lub dopełniacz (np. *schnellen Schrittes*).

3. Quasi-narzędnik w przekładzie

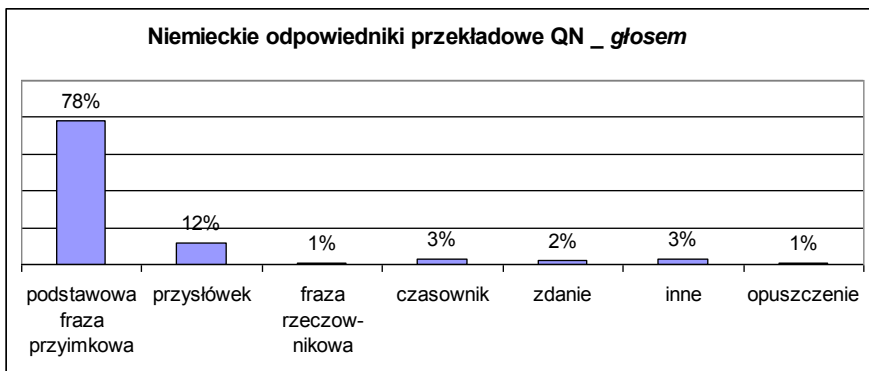
Analiza odpowiedników przekładowych quasi-narzędników *_głosem* i *_tonem* w podkorpusie „oryginalnym” ($O_{pl} \rightarrow T_{dt}$) i „tłumaczonym” ($T_{pl} \leftarrow O_{dt}$) ma prowadzić do weryfikacji hipotezy o swoistości tekstów tłumaczonych. Ponieważ liczba bitekstów dla badanych konstrukcji QN jest różna⁸, na wykresach uwzględniono tylko dane procentowe. Dla każdego podkorpusu sporządzono osobny wykres, na którym ukazano stosunek odpowiedników tłumaczeniowych: (1) podstawowej konstrukcji przyimkowej, (2) przysłówka (do grupy tej włączono również imiesłowy przysłówkowe), (3) frazy rzeczownikowej, (4) czasownika, (5) zdania, (6) innych, (7) braku ekwiwalentu.

3.1. QN *_głosem* w korpusie równoległym

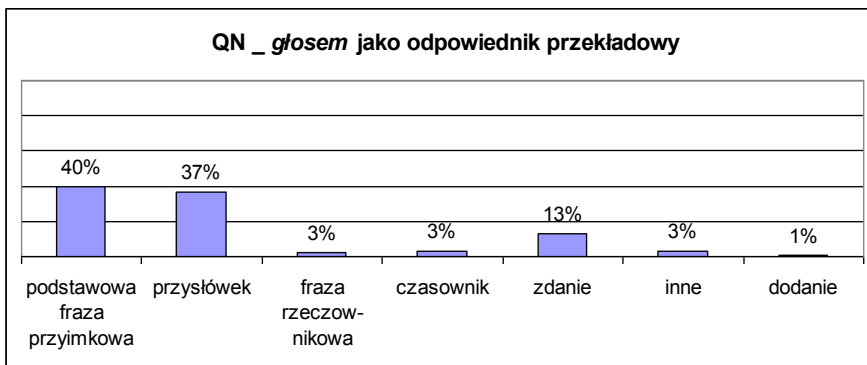
Ogólny obraz niemieckich odpowiedników *_głosem* w polskich tekstach został ukazany na wykresach 1 i 2.

Proporcje procentowe poszczególnych odpowiedników fraz QN w obu podkorpusach znacznie się różnią, jeśli chodzi o dwa najczęstsze z nich: podstawową konstrukcję przyimkową i przysówek. Konstrukcja *mit* *_Stimme* dominuje w tłumaczeniach z polskiego (78%), natomiast w tłumaczeniach z niemieckiego quasi-narzędnikiem zastępowana jest prawie tak samo często (40%) jak przysówek (37%).

⁸ Podkorpus $O_{pl} \rightarrow T_{dt}$ dla *_głosem* obejmuje 177 bitekstów, podkorpus $T_{pl} \leftarrow O_{dt}$ – 320, dla *_tonem* proporcja ta wynosi 139 : 197.

Wykres 1. QN _ głosem w podkorpusie $O_{pl} \rightarrow T_{dt}$

Wykres 2. QN _ głosem w podkorpusie $T_{pl} \leftarrow O_{dt}$

Przysłówek. Adwerbia jako odpowiedniki QN są w podkorpusie „tłumaczonym” trzy razy liczniejsze niż „oryginalnym” (37% : 12%). W ponad $\frac{1}{3}$ przypadków tłumacze uznali za polski odpowiednik niemieckiego przysłówka właśnie konstrukcję QN, zwłaszcza w kontekstach opisujących właściwości agensa. Wyrażenia tego typu w gramatykach niemieckich kwalifikuje się semantycznie jako predykaty sekundarne, charakteryzujące równocześnie akcję i agensa⁹ (por. Kubicka 2016). Być może temu celowi w pol-

⁹ Predykaty sekundarne obejmują trzy grupy wyrażen: *d e p i k t i w a*, charakteryzujące podmiot lub obiekt (np. *Claire left the room angry.*, *George bought the carrots fresh.*), *r e z u l t a t i w a*, wskazujące na rezultat akcji (np. *George boiled the carrots soft.*) oraz *c y r k u m s t a n*

szczyźnie służą właśnie QN, formalnie pełniące funkcję adwerbiale (a więc komentujące akcję), ale dzięki obecnemu w ich strukturze przymiotnikowi odsyłającemu również do właściwości agensa (jego głosu, spojrzenia, kroku, ruchu itd.), por.:

- (1) [...] sagte Leona *verzagt*. (ChL/V/O: 75) → [...] powiedziała *zrezygnowanym głosem* Leona. (ChL/V/T: 64)

W konstrukcji QN zachowane zostało podwójne odniesienie przysłówka z niemieckiego zdania wyjściowego – to, że ktoś mówi *zrezygnowanym głosem* (charakterystyka akcji), może, ale nie musi, oznaczać, że jest *zrezygnowany* (charakterystyka agensa) (szczegółowo na ten temat piszą Renz, Hentschel 2008: 387–390). Gdyby tłumacz musiał wybierać między leksykalnymi odpowiednikami niemieckiego predykatu, a więc przysłówkiem i przymiotnikiem, wybrałby zapewne przymiotnik, por.

- (1a) [...] powiedziała *zrezygnowana* Leona,

ponieważ przysłówki w takich kontekstach są rzadziej używane, a więc mniej naturalne (wątpliwe też, czy adwerbialna forma *zrezygnowanie* jest używana). Przymiotnik jednak przesądzałby o przypisaniu danej cechy agensowi, czego tłumaczowi za pomocą konstrukcji QN udało się uniknąć.

Fraza rzeczownikowa. Odpowiedniki tego typu, rzadkie w obu podkorpusach, są dwojakiego rodzaju. Pierwszy typ kontekstów to wypowiedzenia, których centrum stanowi rzeczownik *Stimme* pełniący funkcję podmiotu:

- (2) „Jaa?” sagte Norinas *verschlafene Stimme*. (MS/PF/O: 226) → – Taak? – powiedziała Norina *zaspanym głosem*. (MS/PF/T: 181)

Drugi to konstrukcje absolutne (*accusativus absolutus*) i równoważnikowe, niemające odpowiednika w polszczyźnie, por.:

c j a l e, informujące o warunkach wykonania akcji (np. *I can't work hungry*., As a young girl Sarah did not travel to Paris alone.) (zob. Himmelmann, Schultze-Berndt 2006). Ich rolą jest komentowanie akcji, ale jednocześnie również właściwości partycypanta (podmiotu lub obiektu), stąd mowa o dwóch predykcjach, przy czym niektórzy badacze nie chcą przesądzać, która z nich jest sekundarna. Literatura na ten temat jest bogata, w tym miejscu odesłę więc do przeglądowej pracy pod redakcją Nikolausa Himmelmanna i Evy Schultze-Berndt (2006).

- (3) [...] mówią do siebie spokojnie i przyjaźnie, a potem żegnają się *wzniesionymi o jeden ton głóсами* [...] (AS/T/O: 306) → [...] und die ganze Zeit redeten sie ruhig und freundlich miteinander, dann verabschiedeten sie sich, *die Stimme einen Ton höher* [...] (AS/T/T: 330)
- (4) „Ja”, sagte sie. *Kleine, leise Stimme*. Hochgezogene Schultern. (EH/DM/O: 77) →
- Tak – odparła *ślabyim głósem* kobieta. Siedziała z opuszczonymi ramionami¹⁰. (EH/DM/T: 89)

Występują one w niemieckich tekstach dość rzadko, dlatego można mówić o odpowiednikach nacechowanych stylistycznie.

Czasownik. Odpowiedniki czasownikowe zastępują całą frazę czasownikowo-narzędnikową, co oznacza, że fraza QN odpowiada tylko części znaczenia czasownika, który zwykle nazywa właściwość głosu w danym momencie, np.

- (5) „Ich muss an die frische Luft”, *murmelte* Marenburg und ging zur Tür. (WD/KS/O: 151) → - Muszę wyjść na świeże powietrze – *niewyraźnym głósem* powiedział Marenburg i skierował się ku drzwiom. (WD/KS/T: 122)

Czasem taka decyzja tłumacza wynika z braku polskich odpowiedników danego czasownika, por.:

- (6) [...] *polterte* Reinartz von draußen. (EH/SG/O: 293) → [...] powiedziała *dośnym głósem* Reinartz, który właśnie się zjawił. (EH/SG/T: 335)

Kontrakcja informacji zawartej we frazie czasownikowo-narzędnikowej może też dotyczyć nazwy aktu mowy, jak w przykładach

- (7) Szczupły schylił głowę i rzekł *proszącym głósem*: [...] (MK/SB/O: 132) → Der Schlanke neigte den Kopf und *bettelte*: [...] (MK/SB/T: 152)
- (8) „Kerl?” [...] Jeremy *wunderte sich* über den Namen. (EH/DM/O: 118) → - Kerl? – spytał *zdziwionym głósem* Jeremy. (EH/DM/T: 137)

Tłumacze uznali, że jeśli ktoś mówi *proszącym głósem*, to prosi, a jeśli się dziwi, to słyhać to w jego głósie. Jednak wartość informacyjna członów bi-tekstów nieznacznie się różni – podczas gdy QN nie przesądza o tym, czy

¹⁰ Wprawdzie w tekście oryginalnym mowa o uniesionych ramionach kobiety, tłumacz zaś pisze o opuszczonych, co niewątpliwie stanowi błąd tłumaczeniowy, jednak ponieważ znalazł się on poza obrębem analizowanej konstrukcji QN, przykład ten został włączony do korpusu.

dana emocja jest udziałem agensa czy nie, a jedynie otwiera taką możliwość interpretacyjną, czasowniki w zdaniach niemieckich (7)–(8) to przesądząją.

Zdarza się, że czasownikowe odpowiedniki fraz czasownikowo-narzędnikowych dają inny obraz (mowa o obrazowaniu w przekładzie, por. Tabakowska 1991, 1995) sytuacji niż ten przedstawiony przez autora tekstu wyjściowego, jak w przykładzie:

- (9) „Charlotte Rubin hat gestanden und sich in der U-Haft das Leben genommen”, *giftete er.* (EH/DM/O: 246) → - Charlotte Rubin przyznała się do winy i odebrała sobie życie w areszcie – kontynuował *podniesionym głosem.* (EH/DM/T: 281)

Ekwiwalent wybrany przez tłumacza nie występuje w tekście wyjściowym, gdzie pojawia się czasownik *giften*, nazywający sytuacje, w których ktoś wyraża swoje niezadowolenie lub złość, często używając obraźliwych wyrażań, w tekście docelowym zaś *podniesiony głos*, który może wskazywać na negatywne emocje, ale nie oddaje „złośliwości” mówiącego, tzn. tego, że jego wypowiedź ma na celu pielęgnowanie złych uczuć u siebie i wzbudzenie ich u rozmówcy.

Zdanie. Wszystkie zdania, którym (ich częściom) odpowiadają w polskich tekstach QN, zawierają frazę nominalną z nadrzędnikiem *Stimme*. Większość z nich stanowią konstrukcje właściwe również polszczyźnie (np. *czyjś głos brzmi znajomo, zniżyć głos*), por.:

- (10) – Od dawna tu jesteś? – spytałam *obcym głosem.* (MN/RK/O: 85) → „Bist du schon lange hier?” *Meine Stimme klang fremd.* (MN/RK/T: 85)
 (11) „Das fragen Sie mich? Mich?” Rubin *hob die Stimme.* (EH/DM/O: 125) → - Mnie pan pyta? Mnie? – odparła Rubin *podniesionym głosem.* (EH/DM/T: 146)

Zmiana obrazowania w bitekście (10) polega tu na odmiennym ukształtowaniu figury i tła. W wypowiedzeniu polskim mowa jest o osobie wypowiadającej daną kwestię, w niemieckim – o właściwości jej głosu; zniknęła też – tautologiczna zresztą – informacja o tym, że poprzedzająca komentarz narradora replika dialogowa była pytaniem. W oryginale niemieckim w pytaniu. W przykładzie (11) mowa o dynamicznej akcji podnoszenia głosu, w jego polskim odpowiedniku akcja jest przedstawiona jako statyczna, a właściwości głosu już jako dane.

Inne. Wśród rozwiązań innych niż standardowe można wyróżnić seryjne, to jest takie, w których wyrażenie przyimkowe zamiast nadrzędnika *Stimme* zawiera *Ton(fall)* (obligatoryjna w tym wypadku jest zamiana przyimka *mit* na *in*), np. *ostrym głosem* → *in scharfem Ton*, *zdecydowanym głosem* → *in*

energischem Tonfall. Wśród rozwiązań okazyjnych pojawiają się nominalizacje typu *rozmawiać* → *rozmowa* (*Unterhaltung*), por.

- (12) [...] i piją piwo i sznapsa w milczeniu albo rozmawiając *cichymi głosami*, relacjonując sobie, gdzie byli, w jakim pułku, w jakiej kompanii [...] (ST/D/O: 224) → [...] trinken Bier und Schnaps, schweigend oder *in leiser Unterhaltung*, berichten einander, wo sie gewesen sind, in welchem Regiment, in welcher Kompanie [...] (ST/D/T: 238)

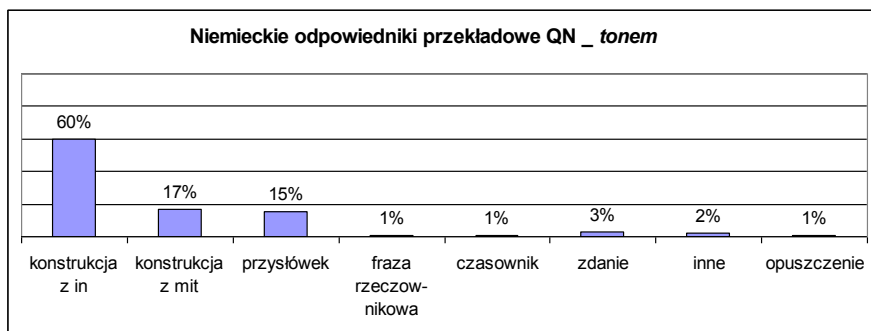
Brak ekwiwalentu. W podkoprusie $T_{pl} \leftarrow O_{dt}$ poświadczonych jest kilka przypadków, w których tłumacz (w tym wypadku para, Anna i Miłosz Urbanowie, w tym samym tekście docelowym) konkretyzuje sytuację, dodając nieobecne w oryginale informacje o sposobie wypowiedzania danej kwestii, por.:

- (13) „Ich will erst wissen, was hier los ist!”, unterbrach der Professor sie. (NN/LT/O: 63) → - Najpierw chcę wiedzieć, co się tu właściwie dzieje! - Profesor przerwał jej *podniesionym głosem* [...]. (NN/LT/T: 69)

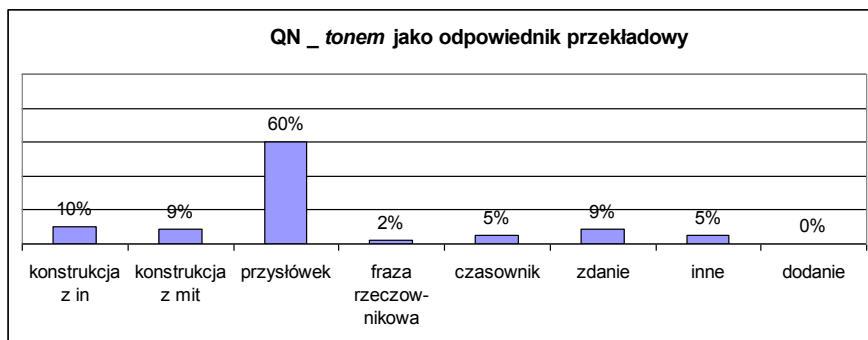
Zapewne takie decyzje translacyjne są uzasadnione w szerszym kontekście, ukazują też jednak, że czasem tłumacz tak bardzo czuje się drugim autorem, że „poprawia” tekst wyjściowy, zmieniając obrazy ukazane przez autora pierwotnego.

3.2. QN _ tonem w korpusie równoległym

Proporcje procentowe poszczególnych odpowiedników przekładowych QN _ tonem zostały ukazane na wykresach 3 i 4.

Wykres 3. QN _ tonem w podkoprusie $O_{pl} \rightarrow T_{dt}$

Wykres 4. QN _ tonem w podkorpusie $T_{pl} \leftarrow O_{dt}$

Jak widać, różnią się one znacznie, jeśli chodzi o dwa najczęstsze z nich: wyrażenie przyimkowe i przysłówek – konstrukcja przyimkowa dominuje w tłumaczeniach z polskiego (77%), natomiast w tłumaczeniach z niemieckiego quasi-narzędnikiem zastępowany jest głównie przysłówek (60%), a wyrażenia przyimkowe stanowią frazę wyjściową dla docelowego QN w 19% przykładów.

Wyrażenie przyimkowe. Neutralnym odpowiednikiem QN _ tonem jest *im _ Ton*, rzadziej *im _ Tonfall*, które w podkorpusie $O_{pl} \rightarrow T_{dt}$ stanowią 60% odpowiedników. Drugą konstrukcją przyimkową w tym wypadku jest *mit _ Stimme*, w podkorpusie $O_{pl} \rightarrow T_{dt}$ dużo rzadsze (17%), za to w podkorpusie $T_{pl} \leftarrow O_{dt}$ prawie tak częste jak *im _ Ton(fall)* (9% : 10%).

Przysłówek. Przysłówki stanowiące w bitekstach odpowiedniki QN z reguły służą do nazywania właściwości agensa. Zwraca uwagę ich wysoka liczba w podkorpusie „tłumaczonym” ($T_{pl} \leftarrow O_{dt}$), odzwierciedlająca decyzje tłumaczy o oddawaniu w polskich tekstach pewnych sytuacji wyrażanych w niemieckim przysłówkowo za pomocą konstrukcji QN. Niektóre z nich stanowią odpowiednik więcej niż jednego przysłówka, np.:

(14) *ostrym tonem* \leftarrow *scharf, spitz, barsch, streng*

(15) *nieprzyjemnym tonem* \leftarrow *scharf, ungeduldig, wenig freundlich, unfreundlich*

(16) *nieprzyjaznym tonem* \leftarrow *unfreundlich, schroff, wenig freundlich*

Zdarza się, że takie serie są dziełem jednego tłumacza, na przykład powyższe przykłady pochodzą z książek Nele Neuhaus przekładanych przez Annę i Miłosza Urbanów. Oznacza to, że ten sam tłumacz różne przysłówki oddawał za pomocą tego samego polskiego wyrażenia. Może to potwierdzać tezę Roma-

na Lewickiego (1986), że tłumacze nie korzystają z gotowych rozwiązań, ale za każdym razem stwarzają je od nowa, jest też dowodem na „spłaszczanie” (*levelling out*) tekstów tłumaczonych – w tym wypadku tłumaczenia zawierają mniej bliskoźnaczników niż oryginały (przy braku ograniczeń leksykalnych polszczyzny).

Fraza rzeczownikowa. W analizowanym korpusie QN jako odpowiednik konstrukcji rzeczownikowej zastępuje mianownikową frazę fundowaną na *Stimme* (17) lub frazę biernikową wymaganą przez nadrzędny czasownik (18), np.:

- (17) [...] sagte ich, obwohl ich wusste, dass *mein empörter Tonfall* an Gabi vollkommen verschwendet war. (KG/ASGG/O: 28) → [...] sprostowałam *oburzonym tonem*, wiedząc, że w przypadku Gabi to zgoła niepotrzebny wysiłek. (KG/ASGG/T: 30)
- (18) Heinz starał się mówić *jak najbardziej pojednawczym tonem*. (MC/21:37/O: 77) → Heinz bemühte sich um *einen möglichst versöhnlichen Tonfall*. (MC/21:37//T: 106)

Czasownik. Verbum może być odpowiednikiem frazy czasownikowo-narzędnikowej wtedy, kiedy nazywa konkretny akt mowy, np.:

- (19) „Komm schon, setz dich, und lass uns endlich das Geschäftliche erledigen”, *befahl* Jacky. (MS/LL/O: 284) → - No chodź, usiądź, i załatwmy, co trzeba - powiedział Jacky *rozkazującym tonem*. (MS/LL/T: 211)

Wśród zgromadzonych bitekstów znajduje się wiele przykładów zawierających ślady interpretacji tłumacza, który na przykład zakłada, że jeśli ktoś dobiera słowa tak, żeby kogoś nie urazić, to mówi łagodniejszym tonem (20), jeśli podczas mówienia ma na twarzy szydrczy uśmiech, to jego ton również jest szydrczy (21) itd., co niewątpliwie stanowi uproszczenie obrazów wyjściowych, por.:

- (20) „Jetzt sieh mich nicht so an”, *schwächte* er seine Worte *ab*. (EH/SG/O: 363) → - Nie patrz na mnie takim wzrokiem - powiedział *łagodniejszym tonem*, żeby osłabić wymowę poprzednich słów. (EH/SG/T: 414)
- (21) [...] *grinste* Dierksen. (EH/SG/O: 298) → [...] zaczął *szydrczym tonem* Dierksen [...] (EH/SG/T: 341)

Niektóre z tych decyzji interpretacyjnych można określić jako nadtlumaczenie (22) czy podtlumaczenie (23), por.:

- (22) „Bodenstein, Kripo Hofheim”, *meldete* Bodenstein *sich*. (NN/LT/O: 213) →
- Bodenstein, policja kryminalna Hofheim – przywitał się Oliver *oficjalnym tonem*. (NN/LT/T: 230)
- (23) - Bardzo zabawne – powiedział *karcącym tonem* Janusz. (DR/K/O: 86) → „Sehr witzig”, *quittierte* Janusz. (DR/K/T: 75)

To, że policjant odbiera telefon i się przedstawia, nie musi oznaczać, że robi to oficjalnym tonem (22). Z kolei w bitekście (23) zniknął obecny w tekście wyjściowym karcący ton, został za to skonkretyzowany akt mowy (skwitowanie wypowiedzi przedmówcy).

Zdanie. Fraza zawierająca QN może być ekwiwalentem zdania, gdy informuje ono o właściwościach czyjś głosu lub tonu, jak w przykładach:

- (24) [...] ließ sich gerade Siegfried vernehmen. *Sein Ton war neutral*. (EH/SG/O: 290) → [...] powiedział Siegfried *obojętnym tonem*. (EH/SG/T: 332)
- (25) „Hast du das gewusst?” *Ihre Stimme wurde schärfer*. (EH/SG/O: 400) → - Wiedziałeś o tym? – spytała *trochę ostrzejszym tonem*. (EH/SG/T: 457)

W wypadku QN _ *tonem* bardzo liczne są sytuacje, gdy tłumacz zmienia obrazowanie zawarte w tekście wyjściowym, jak w przykładzie:

- (26) *Cara wurde ernst*. (EH/DM/O: 333) → [...] wyjaśniła Spornitz *poważnym tonem*. (EH/DM/T: 383),

w którym uznał, że skoro Cara Spornitz nagle spoważniała, to można było to odczytać również z tonu jej głosu.

Inne. Wiele rozwiązań niestandardowych dotyczy sytuacji, kiedy w niemieckich tekstach wyjściowych pojawiają się nazwy emocji towarzyszących mówieniu, w tekstach docelowych oddane za pomocą QN, por.:

- (27) [...] entgegnete er *mit unüberhörbarer Schärfe*. (NN/SMS/O: 341) → [...] *zauważyła dość ostrym tonem*. (NN/SMS/T: 332)
- (28) [...] meinte Leona *mit einiger Bitterkeit*. (ChL/V/O: 305) → [...] *odpowiedziała Leona gorzkim tonem*. (ChL/V/T: 252)

O ile jednak określenie *mit unüberhörbarer Schärfe* ('z wyczuwalną w głosie ostrością') w (27) odnosi się do mówienia (*entgegenen*), o tyle adwerbiale w kolejnym przykładzie (*mit einiger Bitterkeit* 'z lekką gorzkością') może się również odnosić do treści wypowiedzi.

Czasem nazwane w oryginale właściwości agensa oddane za pomocą QN zawierają próbę interpretacji sytuacji, jak w

(28) [...] fragte er *mit höflichem Interesse*. (EH/DM/O: 87) → [...] spytał *uprzejmym tonem*. (EH/DM/T: 101)

gdzie uprzejme zainteresowanie zmienia się jedynie w uprzejmy ton.

Ciekawy przykład stanowi bitekst

(29) - [...] On jest nasz – rzucił *zdecydowanym tonem*. (DR/K/O: 193) → „[...] Er gehört uns”, konstatierte er *mit entschlossener Miene*. (DR/K/T: 170),

w którym tłumacz konkretyzację emocji objawiającą się we właściwościach tonu zmienił na właściwości wyrazu twarzy agensa.

Brak ekwiwalentu. W podkorpusie $O_{pl} \rightarrow T_{dt}$ poświadczony jest jeden przykład, w którym tłumacz zrezygnował z przekazania informacji zawartej w QN, mianowicie:

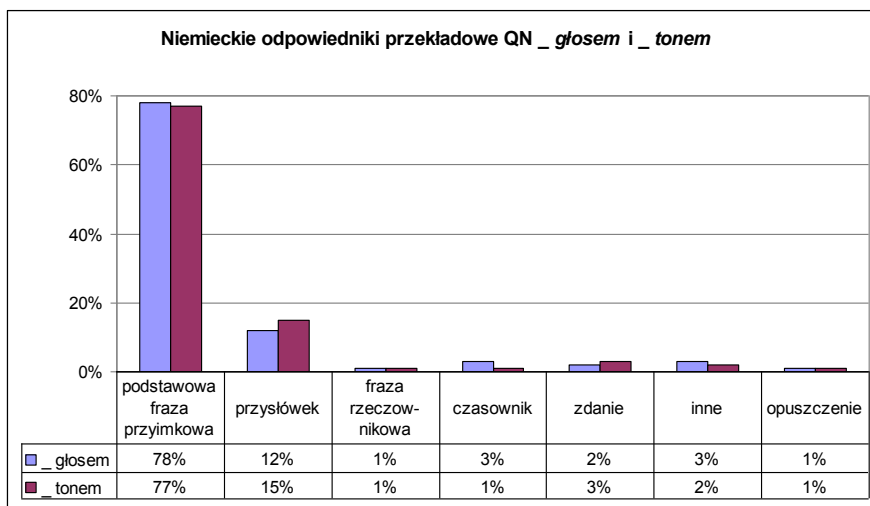
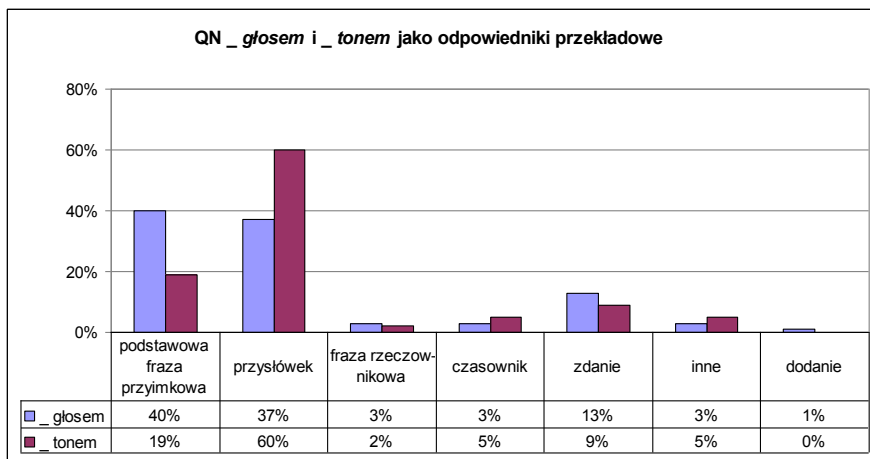
(30) – Nie martw się – powiedziała po chwili zadumy, *uspokajającym tonem*. (MK/GM/O: 76) → „Sorge dich nicht”, sagte sie, nachdem sie eine Weile nachgedacht hatte. (MK/GM/T: 80)

Widocznie uznał, że wynika ona z treści wypowiedzianego zdania (*Nie martw się.*) i skoro przez autora oryginału została potraktowana jako wtrącenie (podana po przecinku), jest mniej ważna.

3.3. Przekład QN *_głosem i _tonem* – porównanie

Formalne odpowiedniki tłumaczeniowe obu analizowanych konstrukcji QN prezentują wykresy 5 i 6.

Na ich podstawie można zaobserwować, że decyzje tłumaczy przekładających z polskiego dla obu konstrukcji są podobne – wybierają oni głównie najbardziej neutralny odpowiednik formalny – konstrukcję przyimkową, dużo rzadziej przysłówkę. Nie znajduje to odbicia w tekstach przekładanych

Wykres 5. QN *_głosem* i *_tonem* w podkorpusie $O_{pl} \rightarrow T_{dt}$ Wykres 6. QN *_głosem* i *_tonem* w podkorpusie $T_{pl} \leftarrow O_{dt}$

na polski – konstrukcja narzędnikowa pojawia się w nich jako odpowiednik przysłówka bardzo często (w wypadku *_głosem* prawie tak często jak wyrażenie przyimkowe, w wypadku *_tonem* trzy razy częściej). Dysproporcja między przysłówkowymi odpowiednikami *_głosem* i *_tonem* bierze się być może stąd, iż QN *_tonem* obsługuje konteksty nazywające stany (emocjo-

nalne) agensa (por. Frankowska 1982: 102-103), za które w niemczyźnie odpowiadają predykaty sekundarne o kształcie przysłówków. Tłumacze więc, rozpoznając taki kontekst, w przekładzie na polski stosują konstrukcję gramatycznie odbiegającą od wyjściowej, ale semantycznie bardziej niż polski przysłówków predestynowaną do pełnienia funkcji predykatu sekundarnego.

Porównując oba podkorpusy, można też dostrzec dysproporcję w ekwiwalentach w postaci zdań – jest ich więcej w podkorpusie $T_{pl} \leftarrow O_{dt}$, co oznacza, że w polskich tekstach konstrukcja QN (wraz z nadrzędnym czasownikiem) częściej pojawia się jako ekwiwalent zdania. Zwykle wiąże się to ze zmianą obrazowania, czyli stanowi świadectwo interpretacji tekstu przez tłumacza, nie zawsze zgodne z intencjami autora oryginału.

4. Podsumowanie

Jeśli chodzi o uniwersalne cechy tłumaczeń, to z przedstawionych analiz wynika, że tłumacze preferują rozwiązania standardowe: tłumaczący na niemiecki jako odpowiedniki QN wybierają przede wszystkim podstawowe konstrukcje przyimkowe, a tłumaczący na polski oryginalne obrazy oddane za pomocą przysłówków, fraz rzeczownikowych czy zdań przekładają na standardową w polszczyźnie konstrukcję QN służącą w pierwszym rzędzie do opisywania percypowalnych zmysłowo (tu: słuchowo) cech akcji, a w niektórych sytuacjach również do odsyłania do właściwości agensa wpływających na takie a nie inne jej wykonanie. Potwierdza to tezę o „spłaszczaniu” (*levelling out*) tłumaczeń.

W prezentowanym materiale da się też dostrzec ślady upraszczania, polegające na eliminowaniu wieloznaczności zawartych w czasownikach (np. *giften* → *podniesionym głosem* w (9), *abschwächen* → *łagodnym tonem* w (20)) czy wyrażeniach przyimkowych (np. *mit einiger Bitterkeit* → *gorzkim tonem* w (28)). W ten sposób tłumacze sytuacje niejednoznaczne, odsyłające być może do treści wypowiedzi, być może do właściwości agensa wyrażonych inaczej niż w jego głosie, oddawali za pomocą konstrukcji informującej o tym, co „tu i teraz” w głosie słychać. Przykładem upraszczania może być też zastępowanie fraz rzeczownikowych czy zdań konstrukcją QN, co powoduje, że w miejsce dwóch podmiotów (agensa i jego głosu) pojawia się jeden (agens, który mówi jakimś głosem).

Jeśli chodzi o przypadki znacznej zmiany obrazowania, to należy zauważyć, że większość przykładów tego typu pochodzi od dwóch par tłumaczy – Wojciecha Łygasia, tłumaczącego książki Elisabeth Herrmann, oraz Anny

i Miłosza Urbanów, przekładających powieści Nele Neuhaus. To oni też najczęściej dokonują eksplicytacji tekstów wyjściowych, jak w przykładzie (13).

Mimo wielu ograniczeń badań nad uniwersaliami (por. rozdział 1) jednym z ich osiągnięć jest zwrócenie uwagi na to, że teksty tłumaczone stanowią „swoistą”, osobną odmianę języka. Nawet jeśli metody analiz są niedoskonałe, porównywanie tekstów tłumaczonych i nietłumaczonych pozwala na dostrzeżenie pewnych prawidłowości przekładu¹¹. Nie bez znaczenia pozostaje też fakt, że porównania takie przyczyniają się do wzbogacenia wiedzy o każdym z osobna kontrastowanym systemie językowym. Dla omawianych wyrażenń QN decyzje tłumaczy przekładających na polski pozwoliły nie tylko na potwierdzenie tezy Marii Frankowskiej (1982) mówiącej o tym, iż QN pełnią funkcję predykatów sekundarnych, ale też pokazały, że są one „predestynowane” do przekazywania „dwuznaczności” tej predykcji, komentującej jednocześnie akcję i stany/emocje agensa i nieprzesądzającej tego, czy można mu rzeczywiście te stany/emocje przypisać.

Źródła cytatów

AS/T/O: A. Stasiuk, Taksim, Wołowiec 2009.

AS/T/T: A. Stasiuk, Hinter der Blechwand, tłum. R. Schmidgall, Berlin 2013.

ChL/V/O: Ch. Link, Der Verehrer, München 2011 (¹1998).

ChL/V/T: Ch. Link, Wielbiciel, tłum. D. Kuczyńska-Szymala, Katowice 2014.

DR/K/O: D. Rettinger, Klasa, Kraków 2014.

DR/K/T: D. Rettinger, Die Klasse, tłum. M. Kijowska, Wien 2017.

EH/DM/O: E. Herrmann, Das Dorf der Mörder, München 2014 (¹2013).

EH/DM/T: E. Herrmann, Wioska morderców, tłum. W. Łygaś, Warszawa 2016.

EH/SG/O: E. Herrmann, Der Schneegänger, München 2016 (¹2015).

EH/SG/T: E. Herrmann, Śnieżny wędrowiec, tłum. W. Łygaś, Warszawa 2016.

KG/ASGG/O: K. Gier, Auf der anderen Seite ist das Gras viel grüner, Köln 2013 (¹2011).

KG/ASGG/T: K. Gier, Powtórka z miłości, tłum. U. Pawlik, Katowice 2015.

MC/21:37/O: M. Czubaj, 21:37, Warszawa 2012 (¹2008).

MC/21:37/T: M. Czubaj, 21:37, tłum. L. Palmes, Münster–Berlin 2013.

¹¹ Badacze mają świadomość, że tzw. uniwersalia nie są uniwersalne, tzn. nie mają zastosowania do wszystkich tłumaczeń w ogóle (por. Chesterman 2004, Grabowski 2011), dlatego ostatnio mówi się raczej o prawidłowościach, tendencjach, regularnościach przekładu (por. Biel 2015: 33).

- MK/GM/O: M. Krajewski, *Głowa Minotaura*, Warszawa 2012 (¹2009).
- MK/GM/T: M. Krajewski, *Finsternis in Breslau*, tłum. P. Schulz, Berlin 2013.
- MK/SB/O: M. Krajewski, *Śmierć w Breslau*, Kraków 2010 (¹1999).
- MK/SB/T: M. Krajewski, *Tod in Breslau*, tłum. D. Daume, München 2011.
- MN/RK/O: M. Nurowska, *Rosyjski kochanek*, Warszawa b.d. (¹1996).
- MN/RK/T: M. Nurowska, *Der russische Geliebte*, tłum. K. Wolff, Frankfurt am Main 2010.
- MS/LL/O: M. Suter, *Lila, Lila*, Zürich 2005 (¹2004).
- MS/LL/T: M. Suter, *Lila, Lila*, tłum. B. Niedźwiedzka, Warszawa 2009.
- MS/PF/O: M. Suter, *Ein perfekter Freund*, Zürich 2003 (¹2002).
- MS/PF/T: M. Suter, *Przyjaciel doskonały*, tłum. M. Przybyłowska, Warszawa 2010.
- NN/LT/O: N. Neuhaus, *Die Lebenden und die Toten*, Berlin 2015 (¹2014).
- NN/LT/T: N. Neuhaus, *Żywi i umarli*, tłum. A. i M. Urbanowie, Poznań 2015.
- NN/SMS/O: N. Neuhaus, *Schneewittchen muss sterben*, Berlin 2015 (¹2010).
- NN/SMS/T: N. Neuhaus, *Śnieżka musi umrzeć*, tłum. A. i M. Urbanowie, Poznań 2013.
- ST/D/O: S. Twardoch, *Drach*, Kraków 2017 (¹2014).
- ST/D/T: S. Twardoch, *Drach*, tłum. O. Köhl, Berlin 2016.
- WD/KS/O: W. Dorn, *Kalte Stille*, München 2014 (¹2010).
- WD/KS/T: W. Dorn, *Koszmarna cisza*, tłum. B. Niedźwiecka, Katowice 2015.

Literatura

- Baker M., 1993, *Corpus linguistics and translation studies. Implications and applications*, [w:] *Text and technology. In honour of John Sinclair*, M. Baker, G. Francis, E. Tognini-Bonelli (red.), Amsterdam, s. 233-250.
- Baker M., 1995, *Corpora in translation studies. An overview and some suggestions for future research*, „*Target*”, 2(7), s. 223-243.
- Baker M., 1996, *Corpus-based translation studies. The challenges that lie ahead*, [w:] *Terminology, LSP and translation. Studies in language engineering in honour of Juan C. Sager, H. Somers (red.)*, Amsterdam-Philadelphia, s. 175-186.
- Bernardini S., Zanettin F., 2004, *When is a universal not an universal? Some limits of current corpus-based methodologies for the investigation of translation universals*, [w:] *Translation universals. Do they exist?*, P. Kujamäki, A. Mauranen (red.), Amsterdam, s. 51-62.

- Biel Ł., 2015, Translatoryka korpusowa, „Rocznik Przekładoznawczy. Studia nad teorią, praktyką i dydaktyką przekładu”, 10, s. 15-40.
- Bogusławski A., 2005, O operacjach przysłówkowych, [w:] Przysłowki i przyimki. Studia ze składni i semantyki języka polskiego, M. Grochowski (red.), Toruń, s. 15-44.
- Bralewski D., 2012, Od przekładu do słownika. Korpus równoległy w redakcji słowników tłumaczeniowych, Łask.
- Chesterman A., 2004, Contrastive textlinguistics and translation universals, [w:] Contrastive analysis in language. Identifying linguistic units of comparison, D. Willems i in. (red.), Hampshire-New York, s. 213-229.
- Chlebda W., 2013, Korpusologia użytkowa dla początkujących i zaawansowanych, [w:] Na tropach korpusów. W poszukiwaniu optymalnych zbiorów tekstów, W. Chlebda (red.), Opole, s. 7-15.
- Data-Bukowska E., 2016, Eksplicytacja w nieprofesjonalnym przekładzie szwedzko-polskim. Perspektywa kognitywna, Kraków.
- Eroms H.-W., 1976, Zu deutschen Präpositionalphrasen mit *mit*, „Sprachwissenschaft”, 1, s. 223-240.
- Frankowska M., 1982, Grupy imienne z determinatorem koniecznym w języku polskim, Warszawa-Poznań-Toruń.
- Frawley W., [1984] 2000, Prolegomenon to the theory of translation, [w:] The translation studies reader, L. Venuti (red.), London, s. 250-263.
- Gellerstam M., 1986, Translationese in Swedish novels translated from English, [w:] Translation studies in Scandinavia, L. Wollin, H. Landquist (red.), Lund, s. 88-95.
- Grabowski Ł., 2011, Korpusy dwu- i wielojęzyczne w służbie tłumacza, leksykografa i badacza: poszukiwanie ekwiwalentów przekładowych w świetle hipotez dotyczących istnienia uniwersaliów tłumaczeniowych, [w:] Na tropach translatów. W poszukiwaniu odpowiedników przekładowych, W. Chlebda (red.), Opole, s. 89-112.
- Grabowski Ł., 2015, Corpora and descriptive translation studies, [w:] Ways to translation, Ł. Bogucki, S. Goźdz-Roszkowski, P. Stalmaszczyk (red.), Łódź-Kraków, s. 161-187.
- Heliasz-Nowosielska C., 2016, Co słyhać w głosie? Metapragmatyczne relacje z działań wokalnych, „Poradnik Językowy”, z. 8, s. 62-74.
- Himmelman N. P., Schultze-Berndt E. F., 2006, Issues in the syntax and semantics of participant-oriented adjuncts. An introduction, [w:] Secondary predication and adverbial modification. The typology of depictives, N. P. Himmelman, E. F. Schultze-Berndt (red.), Oxford, s. 1-67.
- Himmelman N. P., Schultze-Berndt, E. F. (red.), 2006, Secondary predication and adverbial modification. The typology of depictives, Oxford.

- House J., 2016, *Translation as communication across languages and cultures*, London–New York.
- Kaibao H., 2016, *Introducing corpus-based translation studies*, Shanghai–Berlin–Heidelberg.
- Kempf Z., 1978, *Próba teorii przypadków*, cz. 1, Opole.
- Kubaszczyk J., 2007, *Wizja świata, gramatyka i przekładalność*, na przykładzie specyficznego użycia narzędnika w *Ferdydurke* Witolda Gombrowicza, [w:] *Językowy obraz świata w oryginale i przekładzie*, A. Szczęsny, K. Hejwowski (red.), Siedlce, s. 159–171.
- Kubicka E., 2016, *Deutsche sekundäre Prädikate in polnischen Übersetzungen*, [w:] *Beiträge der Europäischen Slavistischen Linguistik (POLY-SLAV)*, Bd. 19, E. Gutiérrez Rubio, E. Kislova, E. Kubicka (red.), Wiesbaden, s. 155–164.
- Laviosa-Braithwaite S., 1998, *Universals of translation*, [w:] *Routledge encyclopedia of translation*, M. Baker, K. Malmkjaer (red.), London–New York, s. 288–291.
- Lewicki R., 1986, *Przekład wobec zjawisk ponadstandardowych. Na materiale polskich przekładów współczesnej prozy rosyjskiej*, Lublin.
- Lewicki R., 2017, *Zagadnienia lingwistyki przekładu*, Lublin.
- Łaziński M., 2014, *Praktyczny przewodnik po korpusach równoległych. Wiadomości wstępne. Korpus ParaSol i Korpus polsko-rosyjski UW*, [w:] *Praktyczny przewodnik po korpusach języków słowiańskich*, M. Hebal-Jeziarska (red.), Warszawa, s. 198–206.
- Łoś J., 1904, *Funkcye narzędnika w języku polskim*, Kraków.
- Mauranen A., 2004, *Corpora, universals and interference*, [w:] *Translation universals. Do they exist?*, P. Kujamäki, A. Mauranen (red.), Amsterdam, s. 65–82.
- McEnergy T., Xiao R., 2007, *Parallel and comparable corpora – the state of play*, [w:] *Corpus-based perspectives in linguistics*, Y. Kawaguchi i in. (red.), Tokyo, s. 131–135.
- Meger A., Woźniak M., von Waldenfels R., 2016, *Jak stworzyć korpus równoległy „dla wszystkich”? O pracy nad Polsko-Niemieckim i Niemiecko-Polskim Korpusem Równoległym*, [w:] *Polskojęzyczne korpusy równoległe. Polish-language Parallel Corpora*, E. Gruszczyńska, A. Leńko-Szymańska (red.), Warszawa, s. 97–117.
- Nida E. A., 1959, *Principles of translation as exemplified by Bible translating*, [w:] *On translation*, R. A. Brower (red.), Harvard, s. 11–31.
- Renz M., Hentschel G., 2008, *„Transparente” partizipantenbezogene Adverbien im Polnischen und Russischen?*, *„Zeitschrift für Slawistik”*, 53, s. 375–393.

- Schäffner C., Adab B., 2001, The idea of the hybrid texts and translation. Contact as conflict, „Across Languages and Cultures”, 2, s. 167–180.
- Schröder J., 1981, Zum Vergleich des semantischen Instrumentalis im Polnischen und Deutschen, „Linguistische Arbeitsberichte”, 29, s. 15–20.
- Sinielnikoff R., 1960, Narzędnik tautologiczny w poezji Juliana Tuwima, „Poradnik Językowy”, z. 5, s. 193–207.
- Sinner C., 2017, Sprachvergleich auf der Grundlage von Übersetzungen?, [w:] Sprachvergleich und Übersetzung. Die romanischen Sprachen im Kontrast zum Deutschen. Romanistisches Kolloquium XXIX, W. Dahmen i in. (red.), Tübingen, s. 3–27.
- Spraul H., 1990, Konfrontative Grammatik und Übersetzen. Zum Problem der Analyseebenen beim Sprachvergleich Deutsch-Russisch, [w:] Übersetzungswissenschaft. Ergebnisse und Perspektiven. Festschrift für Wolfram Wills zum 65. Geburtstag, R. Arntz, G. Thome (red.), Tübingen, s. 405–415.
- Tabakowska E., [1991] 2015, Przekład i obrazowanie, [w:] E. Tabakowska, Myśl językoznawcza z myślą o przekładzie, P. de Bończa Bukowski, M. Heydel (red.), Kraków 2015, s. 21–32.
- Tabakowska E., [1995] 2015, Językoznawstwo kognitywne w teorii i praktyce przekładu: oleodruk i symfonia na dwa fortepiany, tłum. A. Pokojska, [w:] E. Tabakowska, Myśl językoznawcza z myślą o przekładzie, P. de Bończa Bukowski, M. Heydel (red.), Kraków 2015, s. 33–62.
- Tirkkonen-Condit S., 2002, Translationese – a myth or an empirical fact? A study into the linguistic identifiability of translated language, „Target”, 14(2), s. 207–220.
- Toury G., 1979, Interlanguage and its manifestations in translation, „Meta”, 24(2), s. 223–231.
- Toury G., 1980, In search of a theory of translation, Tel Aviv.
- Trosborg A., 1997, Text typology. Register, genre and text type, [w:] Text typology and translation, A. Trosborg (red.), Amsterdam, s. 3–24.
- Vanderauwera R., 1985, Dutch novels translated into English. The transformation of a „minority” literature, Amsterdam.
- Venuti L., 1995, The translator’s invisibility. A history of translation, London.

Polish formal instrumentals and translation universals

Summary

The aim of the analysis is to prove the hypothesis about the differences between original and translated texts in the same language (so-called translation universals). A bi-directional parallel corpus representing the language of 30 authors and 37 translators made it possible to analyze German translational equivalents of Polish formal instrumental phrases (e.g. *donośnym głosem, spokojnym tonem*): a standard prepositional phrase (*mit _ Stimme, im _ Ton*), an adverb, a nominal phrase, a verb, a phrase or a sentence. The qualitative and quantitative comparison of over 800 bitexts (translations into Polish and from Polish) allowed the author to perceive some features of translation – it could be observed that translators tend to resort to standard solutions, which can be interpreted as levelling out – one of translation universals. While translating into Polish, they tend to use the formal instrumental as an equivalent of not only German prepositional phrases or adverbs, but also nominal phrases, verbs or sentences, which is not determined by different language structures in most cases. When translating into German, “second authors” use mainly prepositional phrases and only seldom adverbs. It could also be observed that only some translators try to change the source-text imagery (e.g. the described point of view).

Moreover, the translational analysis helped to show the preference for the formal instrumental phrase to serve as a secondary predicate in the sentence – on the surface it describes what can be perceived with hearing; however, in fact it can also provide information about the agent’s emotions or attitudes.

Keywords: translation, universals of translation, formal instrumental phrase

